

ТУРИЗМОЗНАВСТВО. КРАЄЗНАВСТВО

Світлана ГРИШКО, Микола СТЕЦИШИН, Артур БАЛХОВІТІН
(Мелітополь, Україна)

ЗНАЧЕННЯ ЛІСОСМУГ ДЛЯ СТЕПІВ ПІВНІЧНО-ЗАХІДНОГО ПРИАЗОВ'Я

Вивчення ролі лісосмуг в умовах зростаючого антропогенного впливу на лісомеліоративні насадження має не лише теоретичне, а й практичне значення. Від стану лісових насаджень залежить стійкість степових ландшафтів, характер та інтенсивність процесів, які в них протікають. Актуальність питання підтверджується все більш інтенсивним проявом несприятливих природних процесів на півдні України (водна і вітрова ерозія, пилові бурі, зсуви ґрунту тощо). Географічні дослідження виникнення і розвитку лісосмуг дають змогу більш ефективно підійти до створення сучасних штучних лісових насаджень і збереження вже існуючих з метою поліпшення ґрунтових ресурсів, а також відновлення і примноження біологічних та рекреаційно-туристичних ресурсів території.

Лісосмуги вивчали як класики лісівничої справи так і сучасні вчені з лісової меліорації та лісівництва: В. В. Докучаєв, Г. Ф. Морозов, Г. М. Висоцький, В. О. Бодров, А. В. Альбенський, М. П. Анучин, Г. Г. Данілов, Б. В. Карузін, В. І. Коптев, М. М. Милосердов, Є. С. Павловський, П. С. Пастернак, О. І. Пилипенко, М. М. Свалов, Я. А. Смалько, В. Ю. Юхновський та ін.

Мета публікації полягає у дослідженні вітрозахисного, водорегулюючого, ґрунтозахисного, рекультиваційного та естетичного значення лісосмуг для степів Північно-Західного Приазов'я.

Лісосмуга – це лісові насадження (лісові культури) на рівнинах, сільськогосподарських землях межами полів і на схилах до $1,5 - 2^\circ$ з метою підвищення врожайності сільськогосподарських культур та покращення на прилеглих полях мікроклімату, снігозатримання, боротьби з дефляцією та збереження і покращення родючості ґрунтів [1].

Виділяють такі типи лісосмуг [2]: полезахисні лісосмуги (захист полів від шкідливих вітрів, суховіїв, пилових бур; снігозатримання та регуляція поверхневого стоку); прияружно-балкові лісосмуги (боротьба з ерозією ґрунтів); берегозахисні лісосмуги (берегами річок, ставків і водоймищ з метою закріплення їх берегів); придорожні лісосмуги (вітрозахисна, снігозатримуюча та естетична роль). Лісосмуги виконують вітрозахисну, водорегулюючу, ґрунтозахисну, рекультиваційну та естетичну функцію.

Вітрозахисна функція лісосмуг полягає у пом'якшенні негативного впливу вітрів суховіїв і пилових бур, зменшуючи цим контрастність температурних показників і покращуючи мікроклімат території, а також запобігаючи видуванню родючого шару ґрунту.

Водорегулююча функція лісосмуг сприяє нормалізації поверхневого стоку, зниженню ерозії ґрунтів, захисту сільськогосподарських культур від несприятливих природних явищ. Лісосмуги відіграють значну роль у водному балансі степів, сприяючи посиленню колообігу вологи, перетворенню поверхневого стоку в підземний, забезпечуючи рівномірне снігонакопичення.

Лісосмуги є невід'ємною частиною контурно-меліоративної організації території в умовах складного рельєфу, виконуючи ґрунтозахисну (протиерозійну) функцію. Їх створення пов'язано з необхідністю, у комплексі з іншими протиерозійними заходами, запобігання зми-

ву й розмиву ґрунту, зарегулювання та безпечного скидання надлишку талих і дощових вод, а також із потребою фіксації на місцевості контурних меж сівозмінних масивів, меж полів та робочих ділянок.

Рекультивацийне значення лісосмуг направлене на закріплення ґрунтів в місцях кар'єрів, сміттєзвалищ, деградованих та забруднених земель з метою запобігання ерозійних процесів.

Лісосмуги наділені естетичною функцією, так як вони прикрашають безлісі простори Північно-Західного Приазов'я, урізноманітнюючи степовий ландшафт та даючи притулок представникам мисливської фауни.

Виконання лісосмугами усіх перерахованих функцій можливо лише завдяки підтриманню їх у належному стані. Численні дослідження в галузі захисного лісорозведення доводять, що лісосмуги оптимальних конструкцій повинні мати основні риси і елементи лісового біоценозу: займати певну площу (бути допустимо вузькими), мати високозімкнений головний намет і розвинутий другий ярус, підлісок та лісову підстилку. Оптимальними (у загальних рисах) є вузькі лісові смуги (ширина до 10 – 15 м) з помірно середньою ажурністю (10 – 20%) і вітропроникністю (30 – 50%). Серед основних вимог до захисних насаджень – біологічна стійкість та висока захисна ефективність у будь-яку пору року, що залежить від їх конструкції [3].

Враховуючи безлісистість степів Північно-Західного Приазов'я і пануючі східні вітри, найбільшої ефективності вітрозахисної дії та позитивного впливу на врожаї досягається шляхом насадження п'ятирядних лісосмуг продувної конструкції з низькорослим чагарниковим підліском. Основними формуючими породами повинні бути: гледичія звичайна, акація біла, акація жовта, маслинка вузьколиста і срібляста, скуплія звичайна, різні види тополь (Болле, пірамідальна, канадська), клен польовий і татарський тощо.

Наведений огляд показує, що вченими в більшій мірі вивчені питання позитивного впливу лісосмуг на мікроклімат прилеглої території та степових ландшафтів взагалі. Захисні лісосмуги є елементом високої культури землеробства та складовою частиною зональних протиерозійних систем у цілому. Отже, захисна роль лісосмуг полягає в регулюванні поверхневого стоку, зниженні ерозії ґрунтів, захисті сільськогосподарських культур від несприятливих природних явищ. Крім того, вони виконують водорегулюючу, водоохоронно-захисну і санітарно-гігієнічну роль.

Після розпаду СРСР відновлення і збереження лісосмуг практично не проводиться. Догляд відбувається лише за пришляховими смугами. Така ситуація пояснюється тим, що колгоспи і радгоспи зруйновані, а нові землевласники не звертають уваги на захист орендованих земель. Відсутній контроль і з боку держави, так як не вистачає коштів для збереження та відновлення лісосмуг. Збільшилися випадки знищення лісових смуг шляхом навмисних підпалів і вирубок. Усе разом підсилює дію таких несприятливих природних явищ і процесів у степах як ерозія і зсуви ґрунтів, пилові бурі, порушення водного стоку, температурного режиму тощо.

Зараз потрібна раціональна організація лісового господарства та проведення лісовпорядкових робіт, які повинні окреслити подальші шляхи і методи догляду за лісосмугами. Нове лісовпорядкування повинно проводитися комплексно за чіткими інструкціями, які ґрунтуються на глибокому вивченні природничо-історичних умов території і місцевого досвіду ведення лісового господарства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гришко С. В. Значення лісосмуг та лісових насаджень для Приазовського степу / С. В. Гришко // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. – Серія 4. Географія і сучасність:

[зб. наукових праць] / ред. рада: В. П. Андрущенко. – К.: Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – Вип. 14(26). – С. 97–102.

2. Константинов А. Р. Лесные полосы и урожай / А. Р. Константинов, Л. Р. Струзер. – Л.: Гидрометеиздат, 1974. – 216 с.

3. Ситник О. С. Лісівничі особливості та поєднувальна роль лісових смуг різних конструкцій в умовах Правобережного Лісостепу; автореф. дис... канд. с.-г. наук: 06.03.01 / Ситник Олександр Сергійович; Нац. аграр. ун-т. – К., 2005. – 18 с.

Світлана ГРИШКО, Микола СТЕЦИШИН, Жанна БЕЛОГУРОВА
(Мелітополь, Україна)

ЛІСОВІ МАСИВИ БОГАТИРСЬКОГО ЛІСНИЦТВА ЯК ЛІСОКУЛЬТУРНІ ЛАНДШАФТИ ПІВДЕННОГО СТЕПУ УКРАЇНИ

Дослідження лісових масивів степу України здійснювались вченими-біологами у 60 – 80-і рр. ХХ ст. з метою встановлення видового складу та бонітету лісових насаджень і їх фауни. Вчені-географи, особливо ландшафтознавці, даній проблемі практично не приділяли уваги, у зв'язку з чим дана стаття є актуальною з ландшафтознавчих позицій. Дослідження лісових масивів півдня України, зокрема і лісових масивів Богатирського лісництва, дають змогу більш ефективно підійти до створення сучасних лісових насаджень з метою збереження ґрунтових ресурсів, а також відновлення і примноження біологічних та рекреаційно-туристичних ресурсів території.

Дослідження лісових масивів Богатирського лісництва розпочинаються у 1950 р. науковою експедицією під керівництвом О. Л. Бельгарда [3]. Експедиція вивчала лісові масиви, підпорядковані Мелітопольському лісгоспу, до якого належать Алтагирський і Радивонівський. Дослідження були спрямовані на вивчення ґрунтового покриву, рослинного та тваринного світу, кліматичних особливостей території і послуговували основою для обґрунтування лісорослинних умов штучних лісів степової зони України. Варто зазначити, що комплексна наукова експедиція під керівництвом О. Л. Бельгарда найбільш повно вивчила лісові масиви і в подальшому подібних досліджень не проводилося, тому дослідження лісових масивів Богатирського лісництва є актуальним, своєчасним і суттєво доповнює попередні дослідження.

Алтагирський лісовий масив – зоологічний заказник загальнодержавного значення з 1974 р. Алтагирський ліс входить до складу Богатирського лісництва і перебуває у підпорядкуванні Державного підприємства «Мелітопольське лісомисливське господарство». Створення лісового масиву пов'язане з іменем видатного українського лісівника П. М. Сивицького, який у 1899 р. висадив перші саджанці дерев. Ліс займає площу 1100 га і виконує важливу ґрунтозахисну функцію – затримання рухливих пісків. Алтагирський лісовий масив знаходиться у Якимівському районі Запорізької області в однойменному урочищі на правому березі Молочного лиману Азовського моря. Східною межею лісництва виступає берегова лінія лиману, яка є досить нестійкою внаслідок затоплення чітко вираженої прилиманної тераси під час коливань рівня води у лимані й Азовському морі. Північна, західна та південна межі Алтагирського лісу не мають природних кордонів бо розташовані на рівнинному плато і відмежовуються від сусідніх територій антропогенними утвореннями – польовими дорогами та кордонами населених пунктів [1].